

Základem se stala chalupa z Benátek u Turnova. – Vybavení České chalupy na V. z. j. v. je výsledkem práce *Odboru pro výstavu lidového umění*. Vznikl na popud J. L. Příce. Jeho členy se za předsednictví A. Jiráska stali A. Wiehl, J. Koula, R. Tyršová, J. Náprstková, Č. Zíbrt, J. V. Šimák, tj. skupina zájemců o lidovou kulturu sdružená doposud kolem *Náprstkova muzea*. Jednatelům výboru byl F. A. Borovský. Vnitřní zařízení a výzdoba České chalupy znázorňovaly ukázky lidového života a umění, které byly zapůjčeny sběrateli na základě provolání výstavního odboru. Příprava České chalupy a zejm. sběr exponátů v menším měřítku předznamenal obsáhlou aktivitu spojenou s následnou přípravou *Národopisné výstavy československé 1895*. Výbor pro výstavu lidového umění soustředil pod záštitou jubilejní výstavy spolupracovníky, kteří vyhledávali přímo v terénu anebo muzejních i soukromých sbírkách vhodné předměty pro pražskou výstavu. Např. jihočeskou světnici zařizoval F. Lego z muzea v Jindřichově Hradci, na Klatovsku spolupracoval s výstavním odborem V. Hodaš. Textilí se podařilo získat pro výstavu velmi mnoho, což úzce souviselo s dosavadním zaměřením zájmu o lidovou kulturu. Výšivky byly proto kromě České chalupy také vystaveny v severní galerii Průmyslového paláce. Vnitřek objektu České chalupy byl rozdělen na oddíly, které soustřeďovaly příbuzné skupiny předmětů. – Z hlediska dalšího vývoje studia lidové kultury má V. z. j. v. značný význam. Především Česká chalupa vzbudila zájem návštěvníků z venkova, kteří zde poznávali cenu vystavených předmětů. Vytvářel se u široké veřejnosti vztah k památkám. Českou chalupou se rozšířil okruh zájemců o studium lidové kultury, zejm. z řad venkovské inteligence, což sehrálo roli při přípravě NVČ. – Odbor pro výstavu lidového umění byl ustanoven až v závěrečné fázi příprav V. z. j. v., přesto se jeho členům podařilo získat značné množství předmětů. Poprvé v č. zemích představovaly obraz hmotné lidové kultury. Byly to však hl. věci výjimečné a reprezentující lidové umění, méně pak předměty pro každodenní potřebu člověka. – Trvalou památkou na Českou chalupu se stala tzv. Česká selská síň, která vznikla z předmětů získaných pro výstavu. Byla umístěna v nové budově *Národního muzea* v Praze. Stala se základem národopisných sbírek tohoto muzea. Později byla rozšířena z popudu J. Kouly o moravskou, slezskou a slovenskou selskou síň. – Národopisná expozice na V. z. j. v. inspirovala také nastupující mladou generaci národopisných pracovníků. V první řadě Č. Zíbrta,

kteří vytvářel z mimopražských návštěvníků okruh spolupracovníků pro časopis *Český lid* (založen 1891). – Kolem České chalupy se zformoval okruh spolupracovníků, který na konci 19. stol. reprezentoval především snahy o dokumentaci, záchranu a poznávání života vesnice, zaměřoval se na relikty zvyků a obřadů v přítomnosti, studoval minulost. Stavěl se záporně ke změnám na vesnici. Přesto výstavní expozice lidového umění, a především sama Česká chalupa, znamenají přelom v národopisné činnosti.

Lit.: *Jubilejní výstava zemská království českého v Praze 1891*. Praha 1894; Č. Zíbrt: *Česká chalupa*. In: *Sto let práce*. Praha 1895, s. 631–643; R. Tyršová: *Kroužek „České chalupy“ na Jubilejní výstavě roku 1891*. ČL 25, 1925, s. 6–9; J. Horák: *Národopis československý*. In: ČSV-Č, s. 305–472; L. Štěpánek: *Co předcházelo Národopisné výstavě československé?* ČL 57, 1970, s. 242–244; A. Robek: *Dějiny české etnografie*. Praha 1976; S. Brouček: *České národopisné hnutí na konci 19. století*. Praha 1979; S. Brouček: *Poznámky k dějinám Národopisné společnosti československé. Nad prvním obdobím NSČ 1891–1914*. NVČ 43, 1984, s. 7–29. [vs]

vtíp, krátká pregnantní výpověď s nečekanou pointou. Bývá ztotožňován s anekdotou, která je však obsáhlejší a nemusí vyústit v humornou situaci. V. traduje krátkodobě, převážně v městském prostředí. Lze jej dělit historicky: v tradici se stále udržují zbytky vtípů z období Rakousko-Uherska, 1. světové války, 1. republiky, protektorátu i tzv. socialistického zřízení. Do v. pronikly některé mezinárodní náměty a tematické okruhy (o anglických lodích, o vídeňském *gráfu Bobym*, o *malém Móricovi*, specifický okruh anekdot židovských, medicínských, o bláznech, o cikánech). Zvláštní kategorii tvoří v. politický, kde se uplatňují obecná schémata: tři politici (srovnání národů), nedovzdělaný politik, přestárý politik. Vtípy se kumulují k výrazným (uznávaným i opovrhovaným) postavám veřejného a kulturního života, tradují jejich údajná okřídlená úsloví. – V. lze dělit také podle použité formy (dialog, nepravá hádanka, pseudodefinice, parodistický překlad). Ve starší časové vrstvě zaujaly komické překlady z němčiny do češtiny, za 2. světové války se vytvářely vtípné překlady z češtiny do polštiny nebo slovenštiny, koncem 70. let do čínštiny, japonštiny nebo maďarštiny (úderník čínsky: *nečum-čín-se*, maďarsky: *uštván uhlíházf*). Jazykový v. staví hlavně na homonymii a homofónii; tak je vystaven jeden z nejstarších doložených politických vtípů: Studenti stojící špalířem na trase, kudy 1824

projížděl Prahou císař, *volali Bída! místo Vivat!* (Čelakovský v dopisu Kamarýtovi). Významnou součástí českého politického v. bývaly vtípy lokalizované na pražské Václavské náměstí, cyklus vtípů o bourání Stalinova pomníku, o sovětském prvenství v nejrůznějších vynálezech a o *Rádiu Jerevan*. Po r. 1989 reaguje v. na peněžní reformu (V. Klaus) a na rozmach reklamy. Významnou vlastností v. je jeho schopnost aktualizace. K. Čapek výstižně přirovnal v. ke kometě, která se po čase vrací po protáhlé oběžné dráze. V. se často šíří bez ohledu na státní a jazykové hranice i časovou bariéru: v. z období německého protinacistického kabaretu (po r. 1933), kdy dva *špendlíci* řeknou jeden druhému: *Pass auf, hinter uns geht eine Sicherheitsnadel!* (s narážkou na název tajné státní policie *Sicherheitsdienst*), neztratil o třicet let později pointu ani v českém překladu a v kontextu jiného režimu: *Bacha, za námi jde zavírací špendlík!*

Lit.: M. Baláš: *Válečný humor Čechů*. Valašské Meziříčí 1945; K. Čapek: *K přírodopisu anekdoty*. In: Marsyas čili Na okraj literatury. Praha 1971, s. 42–51, 4. vyd.; O. Sirovátka: *Nad lidovou protektorátní anekdotou*. NA 12, 1975, s. 189–198; D. Klímová: *Česká politická anekdota*. SN 39, 1993, s. 31–36. [dk]

vůz, kolový dopravní prostředek tažený potahem; jeden ze základních projevů lidské civilizace na celém světě. Počátky v. sahají v č. zemích do pravěku, kdy měl snad kultovní funkce. Od doby bronzové se používal k hospodářským účelům. Počínajíc raným středověkem dokládají podobu v. ikonografické památky a písemné zprávy, informující o jeho funkcích. Běžnou součástí rolnických usedlostí se stává od 15. stol. – Původní typ dvouosého čtyřkolového v. s nepohyblivou přední nápravou a pevnou korbou se během středověku technicky zdokonaloval a přizpůsoboval konkrétním dopravním požadavkům. Plná desková kola byla nahrazena koly loukoťovými, po obvodu okovanými železným ráfem, pohyblivá přední osa umožňovala snadnější jízdu a lepší manipulaci; délku v. a korbou bylo možno měnit podle potřeby. Starší způsob brzdění pomocí řetězů, popř. podložkového korýtka (*čuba*) byl nahrazen špalíčkovou brzdou. – V. se používalo k zajištění provozu zemědělské usedlosti, v městském prostředí sloužilo k dopravě surovin a zboží na trhy. Vedle nákladní dopravy sloužilo také k dopravě osobní. Etnické a regionální rozdíly v konstrukci a terminologii v. nejsou tak výrazné jako u jiných jevů tradiční kultury. – Z hlediska funkčního se vyhranilo několik základních variant v., které se udržely až do